

İSLAMÎ DAVETTE “DAVETÇİ” PROBLEMİ VE BUNU AŞMANIN KOŞULLARI

Mahsum AYTEPE (*)

Öz

İslam diğer bütün inanç ve düşünceler gibi davetçi eliyle yayılmıştır. İslam’ın mesajının insanlara ulaştırılmasında bir vasıta olan davetçi, bazen önemli problemlerin de sebebi olabilmektedir. Daveti ideolojik amaçlar için araçsallaştırmak ve davet sürecini birtakım menfaatler için değerlendirmek, bu problemlerin başında gelmektedir. Kişiler veya teşekkül ettirilmiş yapılar eliyle sürdürülen davet çalışmalarındaki muhtemel sapmaların asgariye indirilmesi mümkündür. Bunun için İslam’ın temel değerlerine dayanan ve davete muhatap olan insanlar tarafından da fark edilebilecek ilkelerin hakemliğine başvurulabilir. Bu çalışma, İslami davette “davetçi” problemini ele almakta ve davetin doğru ahlaki ve epistemolojik koşullarda yürütülebilmesi için dikkat edilmesi gereken ilkelere odaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam, Davet, Davetçi, İdeoloji, Ahlak, Menfaat, Baskı.

Problem of “Inviter” in The Islamic Invitation and the Conditions to Overcome it

Abstract

Islam, like all other beliefs and ideas, has been spread by the invitation. The inviter, who delivers the message of Islam to people, can also cause important problems. Instrumenting the invitation for ideological purpose and assessing the invitation process for some benefits are at the top of these problems. It is possible to reduce some probable deviations in invitation carried out by persons or formed structures to a minimum level. For this, it can be resorted to the principles, which based on the basic sources of Islam and can be recognized by the people who are dealing with the invitation. This study examines the problem of the “inviter” of the Islamic invitation and focuses on the principles that need to be taken into account for the invitation to be executed in the correct moral and epistemological conditions.

Keywords: Islam, Invitation, Inviter, Ideology, Ethics, Benefit, Pressure.

*) Yrd. Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Kelam Ana Bilim Dalı
(e-posta: maytepe33@hotmail.com). ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-4471-3646>

Giriş

Davet, tebliğ, inzar, irşad, emri bi'l-ma'rûf nehy-i ani'l-münker gibi kelimelerin hepsi temelde İslam'ın mesajının insanlara ulaştırılması anlamına karşılık gelmektedir. Çalışmamızda Müslüman ve Müslüman olmayan bütün insanları kuşatan bu geniş çerçeveyi ifade etmek için, davet kelimesini kullanacağız. Bunda diğer kelimelerin anlam içeriklerinin bir bütün olarak davet kelimesinde içerilmiş olmasının etkisi vardır.

Arapça master olan “da’vet” kelimesi, çağırmak, davet etmek, tebliğ etmek, seslenmek, dua etmek gibi anlamlara gelir.¹ İstilahta, İslam dinini yayma ve Müslümanları dini görevlerini yerine getirmeye çağırma anlamına gelmektedir.² Buna göre davet deyince, davetçi (dâî), davete konu olan (da’vâ) ve davet edilen olmak üzere üçlü bir ilişki zemininde gerçekleşen bir süreçten bahsedilebilir. İslam söz konusu olduğunda da’vânın mahiyetini belirleyen şey Allah’ın kula bildirmek istediği hükümlerin tamamıdır. Temel amaç, İslam’ın mesajını davetçi aracılığıyla davet edilecek insanlara sağlıklı bir zeminde ulaştırmaktır. Bu zeminin koşullarını hazırlamak, davetin yeterince açık ve anlaşılır bir şekilde yapılması açısından önemlidir. Davetçinin temel misyonu, aracı olmaktır ve bu görevi tam anlamıyla yapması da aracılık görevinin bir parçasıdır. Zira davetle davet edilen arasındaki en önemli bağ davetçidir.

Davetin yararlı olması için biri davetçiye diğeri de davet edilene taalluk eden iki yön bulunmaktadır. Davetle ilgili çalışmalarda davet edilecek kişiyle ilgili neye dikkat edilmesi gerektiğine dair yeterince bilgi bulunmaktadır.³ Davet edilecek kişi veya kişilerin düşünsel sosyal, kültürel vb. hazır bulunuluşuna odaklanan öneriler, sağlıklı koşulların oluşmasını temin etmek bakımından önemlidir. En iyi koşullar hazırlandığı halde, davete olumsuz tepki verilmesi, İslam açısından önemli bir problem olarak görülmemiştir.⁴ Son tahlilde daveti duyan kişinin irade ve tercihi doğrultusunda sonuçlanan sürecin, davetçiye ikinci dereceden ilgilendirdiğini söylemek mümkündür.

Problemin davetçiyle ilgili kısmında ise iki önemli husus göze çarpmaktadır. Biri, davetçinin daveti ulaştırırken yaptığı hatalardır. Davet kitaplarında metodoloji başlığı altında ele alınan bu konuda, yeterince öneri ve tavsiyelerde bulunulduğunu söylemek mümkündür. Davetçinin fiziksel özelliklerine, üslup ve davranış kodlarına, koşulları doğru bir şekilde değerlendirebilme becerisine, model olma vasfına ve aldığı eğitime kadar geniş bir çerçevede yapılan değerlendirmeler, çoğu zaman davetin kaderini belirlemede başat unsurlar olmuştur. Ancak davetçinin yukarıda sıralanan şartları haiz olması, davetin başarılı geçmesi için yeterli değildir. Başka bir ifadeyle, davetçinin kendisiyle ve dışında-

1) İbn Manz’ur, *Lisânu’l-Arab*, Dârü’l-Meârif, Kahire, trs, s. 1387.

2) Çağrıcı, Mustafa, “*Da’vet*, *DİA*, İstanbul, 2005, C. 30, s. 16.

3) Bkz., Önkal, Ahmet, *Rasûlullah’ın İslam’a Davet Metodu*, Kitap Dünyası Yayınları, 22.Baskı, İstanbul, 2004; Karadavi, Yusuf el- *Tebliğ ve Davet Yolunda Müslümanın Temel Kültürü*, Nida Yayınları, 2.baskı, çev. Mehmet Akbaş, İstanbul, 2012; Yeken, Fethi, *Davet Yolunda Hazırlık*, çev. Ziya Eryılmaz, Ravza Yayınları, İstanbul, 1992.

4) 42/Şûrâ/48; 13/Ra’d/40; 16/Nahl/82

ki ortamla ilgili olarak gözettiği bütün koşulların sonunda davetine olumlu yanıt alması, amacın hâsıl olduğu anlamına gelmemektedir. Burada üzerinde durulması gereken ve davet kitaplarının yeterince ele almadığı önemli bir husus bulunmaktadır ki o da, davetin mahiyeti problemidir. Davetin mahiyetini kontrol edip tasarrufta bulunan en önemli unsur davetçi olduğu için, bu temelde bir davetçi problemidir. Davetçinin şartları gözeterek muhatabına neyi kabul ettirdiği veya muhatabın davet adı altında neyi benimsediği meselesi temel bir problemdir ve bu probleme eğilmek bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Davetin mahiyeti problemi, aslında İslami davetin tarih boyunca maruz kaldığı araçsallaştırılma problemidir. Davetin, davetçinin benimsediği “özel” gayelere bağlı olarak işlenmesi, İslam daveti için bir talihsizliktir. Zira davetçiden beklenen İslam’ı, ihtiyaç sahibine en otantik haliyle ulaştırmasıdır. Davetin anlam kaybına uğrayarak davetçinin anlayış ve beklentilerine hizmet eder hale gelmesi, davetçinin asli misyonunu unutup, aracı olduğu iki unsur arasındaki ilişkiyi kendi lehine olmak üzere zaafa uğratmasıdır. Burada bir tarafta davete kaynak teşkil eden dinin, diğer taraftan bu kaynağa ihtiyaç duyan insanın umut ve beklentileri, davetçi marifetiyle sekteye uğratılmıştır. Davetçi açısından ideolojik yaklaşımın sergilendiği bu eğilimin açısı genişledikçe, muhatabın davetçinin “kendisi” davasıyla karşılaşma olasılığı da artar. Birazdan görüleceği üzere İslam’ın davetçi marifetiyle kitlelerle nasıl bir manipülatif zeminde buluşturulduğunun sayısız örneklerine sahip olsak da konumuz bağlamında iki sabitenin değiştirilemeyeceğini kabul etmek zorundayız. Birisi şudur: İslam bir din olarak diğer bütün din ve inançlar gibi temel bir iletişim aracı olarak insan unsuruna bağımlıdır. Dinin insanı aşarak başka bir insana ulaşması mümkün değildir. Diğer de, insanın İslam’a dair farklı yorum ve telakkilere ulaşmasının engellenemeyeceği gerçeğidir ve bu gerçek davetçiyi de kuşatmaktadır. Bizatihi bir din olarak İslam’ın teşvik ettiği ve özgür bir düşünce ortamında bireyin kavramasını istediği değerler, bireyin zihinsel ve tecrübi dünyasında adeta yeniden üretilerek zenginleşmekte ve dinin, hayatın kılcal damarlarına inmek isteyen iradesine hizmet etmektedir. Ancak dini bu şartlarda anlaması öngörülen kişinin bununla yetindiğini ve kendisine tanınan sınırı aşmadığını belirleme imkânı çoğu zaman yoktur.

Dine dair edindiği kanaatlerin bizatihi dinin benimsenmesini istediği değerler olup olmadığı problemi, insan için başlı başına bir imtihanla karşı karşıya olduğunun göstergesidir ve bu imtihan Kur’an’da hususi vurgularla dile getirilmiştir.⁵ İtiraf etmek gerekir ki dinle, onun muhatabı olan birey arasında gerçekleşen iletişimin avantajlı tarafı insandır ve din kendisine dair geliştirilen fikirler karşısında bir yerden sonra suskunluğa mahkûm edilebilir. Bu, din adına savunulan yanlış inançların, davetçi sıfatıyla aktardığı kitleleri yüzyıllar boyunca etkilemesi gibi vahim bir sonuca mal olma pahasına da olsa böyledir. Dinin, muhatabını doğru bir sonuca ulaştırmak için sahip olduğu imkânlar çeşitlidir. Bu çerçevede Kur’an, akıl sahibi kişinin anlayacağı açıklıkta ve onun hayatı için gereken bütün değerleri defaten beyan etmiştir. Peygamber ve ümmeti ortak bir “vasat tecrübe

5) 3/Alî İmrân/7, 105; 11/Hûd/1; 30/Rûm/32

havuzu” oluşturarak insanın en makul sonuca ulaşmasını temin etmek için seferber olmuştur. Sahip olduğu akli, kalbi ve fiziki bütün nitelikleri de en doğru sonuca ulaşmasını temin etmek için onu durmaksızın uyarmıştır. Ancak bütün bunlara rağmen kişinin dinden devşirdiği, ancak dinin amaç ve ilkeleriyle uyuşmayan yeni eğilimler göstermesi mümkündür. “Zeyğ”, “hevâ”, “şehvet”, “bid’at”, “dalâlet”, “fısk”, “zulüm” gibi nitelemelerle ifade edilebilecek bu eğilimler, sistematik bir düşünsel kurguya kavuştuğunda ideolojik bir perspektifin zeminini besler.

1. İslam tarihinde davetin ideolojik amaçlar uğrunda kullanılması

İslam tarihi, ideolojik yaklaşımlar geliştirerek kitlelere ulaşmış pek çok ekolün varlığını gözler önüne sermektedir. Hâriciler bunun en bilinen örneğidir. Zira Hariciler dışında pek çok kişi veya ekolün bu yönde çabası olmuştur. Bilindiği gibi Hariciler, hakem olayıyla gün yüzüne çıkmış⁶ siyasi, sosyal ve kültürel boyutları olan bir dini harekettir.⁷ Buna göre Haricilik çevrenin merkeze, bedevilerin medenilere ve fakirlerin aristokratlara duydukları tarihi öfkenin dini bir form içinde dile getirilmiş hali olarak değerlendirilebilir. Onlar, Hz. Ali, Hz. Osman, Cemel ashabı, iki hakem ve onların ikisini veya birini doğrulayan, ya da tahkime razı olanları tekfir etmişlerdir.⁸ Devamlı olarak kendilerinin benimsedikleri itikadi ilkelere bağlı insanlardan teşekkül eden bir siyasi bünye kurmanın hayalini gütmüşlerdir.⁹ Harici imamlardan Kalhatî, *emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i 'ani'l-münker* ilkesini *farz-ı ayn* olarak görmüş ve terkinin dini terk etmekle eşdeğer kabul etmişti.¹⁰ Harici önderlerden Vehb er-Rasibi verdiği hutbede, kendilerinden olmayan Müslümanlarla savaşmayı iyiliği emretme, kötülüğü nehyetme, doğruyu söyleme ve Allah yolunda savaşmak gibi prensiplere dayandırmıştı.¹¹ Kur'an'ın bu temel hükmünü mezhebi saiklerle ilke haline getiren Hariciler, bu sayede mevcut yönetimlere karşı bir dizi isyan hareketine kalkışmış ve yaşadıkları bölgelerde anarşiye sebep olmuşlardır.¹² İyiliği emretme kötülüğü nehyetme misyonunu vazgeçilmez bir ilke olarak kabul eden Hariciler, bu ilkeyi öne sürerek tarihin hafızasında canlılığını koruyan fecaatlere neden olmuşlardır. Rivayete göre Mu'tezilenin kurucularından kabul edilen Vasıl b. Ata ve arkadaşları bir grup Harici ile karşılaşmış, kim olduklarını soran Haricilere, “bizler Allah'ın dinini öğrenmek isteyen müşrikleriz” diyerek cevap vermek zorunda kalmışlardır. Vasıl

6) Bağdadî, Abdulkadir, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, Türkiye Diyanet Vakfı, çev. Ethem Ruhi Fıçlalı, 6.Baskı, Ankara, 2011, s. 55.

7) Erdemci, Cemalettin, *Kelam İlmine Giriş*, Dem Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2012, s. 52.

8) Bağdadî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, s. 54.

9) Watt, W. Montgomery, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, çev. Ethem Ruhi Fıçlalı, Birleşik Yay., 2. Baskı, İstanbul, 1998. s. 34.

10) Kalhâtî, Muhammed b. Said el-Ezdî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, thk. Kâşif, Umman, 1980, C. 1-2. s. 399.

11) Çağatay, Neşet ve Çubukçu, İ. Agâh, *İslam Mezhepleri Tarihi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1985. s. 21.

12) Kalhâtî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, s. 240.

buna rağmen bırakılmadıklarını görünce, müşriklerden eman isteyenlere bu emanın verilmesi gerektiğini belirten Kur’an ayetini hatırlatmış ve Haricilerden ancak bu sayede kurtulabilmişlerdir.¹³

Daveti mezhebinin temel bir ilkesi haline getiren diğer bir ekol de Mu’tezile’dir. Bindiği gibi Mu’tezile *emr-i bi’l-ma’rûf ve nehy-i ‘ani’l-münker* ilkesini mezheplerinin temel formülasyonu olan *Usûl-ü Hamse* içinde değerlendirmişlerdir. İlkenin hangi saiklerle benimsendiği, Vasıl b. Ata’nın uzak coğrafyalara niçin *dâî* gönderdiği konuları üzerinde halen araştırmacıların bir ittifakı söz konusu olmamıştır.¹⁴ Bununla birlikte, Bağdat Mu’tezilesinin mihne sürecinde yaşattıkları¹⁵, ideolojik dini yorumun inkâr edilemez bir örneği olmuştur. Halife Me’mun döneminde “Kur’an’ın yaratılmışlığı” konusunda başlatılan ve başta Ehl-i Hadis olmak üzere farklı düşünen muhalif kesimleri hedef alan Mihne sürecinde, Mu’tezili düşünce, siyasi-ideolojik bir amaca kurban edilmiş, baskı ve şiddet bir yöntem olarak benimsenmiştir. Mihne sürecindeki tutumu, Mu’tezile açısından özellikle adalet ve *emr-i bi’l-ma’rûf ve nehy-i ani’l-münker* gibi temel ilkeleriyle çeliştiklerini göstermesi bakımından kayda değerdir.

İsmailiyye ve Karmatîler’de de mezhep faaliyetleri “da’vet” adıyla yürütülmüş¹⁶ ve imam tarafından yetki verilen dâîler, farklı bölgelere gönderilmişlerdir.¹⁷ Mezhepler tarihi ve Kelam ilminde ideolojik dini düşüncelerin davet üzerinden nasıl ortaya çıktıkları ve kitlelerin dini düşünceleri üzerinde nasıl bir etki oluşturduklarına dair geniş malumatlar bulmak mümkündür.

İslam tarihinde sayısız fırka, mezhep ve doktrinin davet bağlamında ortaya koyduğu tecrübe, din adına büyük hukuksuzluklara ve yozlaşmalara zemin hazırlamıştır. İslam’ın tarihini bir yerde grupların etkinlik tarihi olarak görmenin mümkün olduğunu varsaydığımız oranda, Din ile birey arasında doğrudan gerçekleşecek bir buluşmanın da zorlaştığını kabul etmiş oluruz. Karşıt grupların davet adı altında dayattıkları dini yorumlar, günümüzde de pek çok karmaşaya sebep olmaktadır. Dinin bireyi sosyal bir ortamda değerlendiren uygulamalarından hareketle, birey üzerinde bağlayıcılık oluşturan gruplar için davet, kendisiyle sosyal ve siyasal bir güce ulaşmanın hedeflendiği her aşamada, gerçek anlamını kaybetmiştir. Dinin, davetin taşıyıcısı olması sebebiyle davetçiye sağladığı imkânlar, davetçinin “özel” amaçlarına hizmet ettiği oranda, çıkar veya ideolojik bir kaymanın belirtisi olur. İdeolojik dini yaklaşımın yoğunluğu arttıkça, dinin hakikat

13) Kadı Abdülcebbar, *Tabakatü’l-Mu’tezile*, thk. F. Seyyid, Dârü’l-Kütüb, Tunus, 1997., s. 235; İbn Kuteybe ed-Dineverî, *Uyûnu’l-Ahbâr*, Dârü’l-Kütübü’l-Arabiye, Beyrut, s. 196.

14) Ay, Mahmut, *Mu’tezile ve Siyaset*, Pınar Yay., İstanbul, 2002, s. 185-186; Nyberg, H.S. “*Mu’tezile*”, MEB, 3.baskı, İstanbul, 1979, s. 758; Ammara, Muhammed, *Mu’tezilede İnsanın Özgürlüğü*, Çev. Vahdetin İnce, Ekin Yay., 1998, s. 103.

15) Yücesoy, Hayrettin, “*Mihne*”, *DİA*, İstanbul, 2005, C. 30, s. 26-28.

16) Öz, Mustafa, “*Dâî*”, *DİA*, İstanbul, 1993, C. 8, s. 420-421.

17) Numan, Kadı, *İftitâhü’d-Da’ve*, el-A’lamî, Beyrut, 2005, s. 26, 107, 137.

çerçevesinin dışına çıkılır, buna bağlı olarak ideolojinin iddiasına konu olan alanlarda muhatabın uğradığı yıkım derinleşir.

Dini grupları bir vakıa olarak kabul etmek özellikle bugünün sosyolojisinin temel bir niteliğini oluşturur. Buna göre tarihte örneğini verdiğimiz ve İslam'ın mesajının kitlelerle buluşturulması sürecinde davetçi konumundaki kişi veya kurumlar eliyle gerçekleştirilen indi yaklaşımlar, bugün de gerçekleşebilir, gerçekleşmektedir. Ancak birey ile din arasındaki ilişkinin sağlıklı bir zeminde gerçekleşmesi, dinin en yalın ve doğru anlamının bireye ulaştırılması sürecinde davetçi/lerden kaynaklanan sapmaların minimize edilmesi de bir gerekliliktir. Ancak buradaki problem, bunu davetçiden ne oranda bekleyebileceğimiz konusunda düğümlenmektedir. Daha açık bir ifadeyle, davetçi zaten böyle bir misyonla hareket ettiğini ifade ederse, davaya konu olan mesajın kaderini kim belirleyecektir? Davet edilecek insanların da davetin mahiyetine dair tafsilatlı bir bilgiye sahip olmadığı düşünüldüğünde, problem daha da artmaktadır. Burada endişesini duyduğumuz şey, davet edilecek kişinin “gassalın elindeki ölü” gibi davetçiyle baş başa bırakılmasıdır. Ancak bu, her davetçiye kuşkuyla bakılması gerektiği anlamına gelmez. Tarihimizde yukarıda verdiğimiz menfi örneklere karşıt olarak yaptıkları davetle, İslam'ın milyonlarca insana ve yeryüzünün geniş coğrafyalarına taşınmasına vesile olmuş övünç kaynağımız olan kişi ve kurumlar sayısızdır. Bunları dile getirmek bu çalışmanın amacı olmadığı gibi, davete ilişkin yapılan çalışmalarda bu türlü gurur tablosunu oluşturan örneklerin çokça yer aldığını söyleyebiliriz. Çalışmamız davetçiyle birlikte, özellikle davete ihtiyaç duyan insanların bilgi edinme haklarını en doğru zeminde gerçekleştirebilecekleri ahlaki ve epistemolojik koşulların imkânını problem edinmektedir.

Bu çerçevede, davetçinin daveti asli mecrasından çıkarma ve farklı amaçlara hizmet et/tir/me niyetine karşı, davete muhatap olan insanın doğru bilgi edinme hakkını temin etmek bakımından, İslam'ın temel değerlerinin hakemliğine başvurulabileceğini düşünüyoruz. Davet edenle daveti alan arasında gerçekleşen davet sürecinde “izleme” fonksiyonunu görececek bu ilkeler, ilahi mesajın şeffaf ve doğru bir iletişim zemininde etkinlikte bulunmasını temin eder. Bu ilkeler, İslam'a dair bilgi ve bilinç seviyeleri düşük olduğu için davete muhtaç görülen insanların kavrayışlarından uzak değildir. Onların İslam denince beklentilerine karşılık gelmekte, dine dair zanlarını doğrulamaktadır. Bu ilkeler Müslüman olmayanlara yapılan davette de, onların arayışlarına karşılık gelmekte, müspet fitri arzularına cevap olmaktadır. Davetçi ile daveti alanı sorumluluk altına alan bu ilkeler üzerinden gerçekleşecek bir iletişim, hem davetçinin ideolojik teşebbüslerine hem de daveti alanın menfi beklentilerine karşı emniyet görevi görecektir. Şimdi bahsini ettiğimiz ilkelere geçebiliriz.

2. İslami davetin yol haritasını belirleyen ilkeler

İslami davetin sağlıklı bir zeminde gerçekleşmesinde “izleme” veya “hakem” görevi görececek ilkeler, kişi veya kurumların ne oranda amaçlarından saptıklarını hem kendilerine hem de ulaşmak istedikleri insanlara gösteren dini-ahlaki prensiplerdir. Bu prensipleri aşağıdaki maddelerle özetleyebiliriz.

2.1. Dinde zorlama yoktur

Bu, dinden önce fitratın bir ilkesidir. İnsan zorla hiçbir düşünceyi benimsemediği gibi, benimsediği varsayılan bir düşünce uğruna da bedel ödemez. İnsanın dayatma ve baskı kabul etmeyen fitri eğilimi, mükerrem ve saygın bir varlık oluşunun ontolojik temelini oluşturur. İnsan, inanç ve düşüncelerini kendi irade ve ihtiyarına göre seçtiği oranda, varlık bütünlüğüyle çelişmeyen bir değer inşasına girişebilir. Allah Teâlâ, insanın bu fitri yapısıyla uyumlu bir din olarak İslam’ı seçmiştir. Kur’an’ın herkesçe bilinen ilkesi, evrensel bir değer hem insanla hem de İslam’la ilgili boyutuna ışık tutmaktadır:

*“Dinde zorlama yoktur. Artık doğrulukla eğrilik birbirinden ayrılmıştır. O halde kim tâğutu reddedip Allah'a inanırsa, kopmayan sağlam kulpa yapımıştır. Allah işitir ve bilir.”*¹⁸

Ayetin insana ilişkin iması, içinde İslam’ın da olduğu ve doğru ile yanlışla dair herhangi bir iddiaya sahip bütün inanç ve değerlerin, insanın zorlamayı kabul etmeyen yapısı karşısında çaresiz kaldığı yönündedir. İslam’a ilişkin olarak da vahyin insan hayatı için gereken bütün değer yargılarını bütün açıklığıyla gözler önüne serdiği, vahiyle muhatap olan kişi için bunun yeterli olduğu yönündedir. Davete konu olan değerlerin bütün çıplaklığıyla aşikâr olduğu bir zeminde, sorumluluk tamamen daveti alana aittir. Buna göre “Dinde zorlama yoktur” ifadesi, insanın fitri yapısını dikkate alan evrensel ilkeyi; “Artık doğrulukla eğrilik birbirinden ayrılmıştır” ifadesi, ilahi davetin apaçıklığıyla birlikte davetçinin misyonunu; “O halde kim tâğutu reddedip Allah'a inanırsa, kopmayan sağlam kulpa yapımıştır” ifadesi, daveti alan kişinin bireysel tercihinin kendi üzerindeki bağlayıcılığının bir örneğini; “Allah işitir ve bilir” ifadesi de, bu sürecin bütün aşamaları ve tarafları üzerinde Allah’ın şahitliğini ifade eder.

Davetçi, davetin hiçbir aşamasında muhatabı üzerinde fiziki veya psikolojik bir baskı uygulama, bilinçaltını denetim altına alma, irade ve tercihlerini kontrol etme hakkına sahip değildir. Davasına olan bağlılığı veya muhatabının daveti kabul etmesi yönündeki şiddetli arzusu, bu durumu değiştirmez. Allah Teâlâ’nın inananlara sayısal çoğunluk elde etmek, insanların her hâlükârda inanmalarını temin etmek gibi bir görev vermediği¹⁹ bilinmektedir ve bu bir anlamda davetçinin omuzundaki yükü hafifletmektedir. Bilakis insanların çoğunun inkâr ettikleri²⁰, hevalarına düşkün oldukları, ancak şirk koşuttuktan sonra iman ettikleri şeklindeki ifadeler öne çıkarılmıştır.²¹ Bunun ötesine geçerek, muhatabın inanmasını veya iletilen düşünceyi mutlaka benimsemesini temin eden şartlarda ısrar etmek, baskı ve dayatmanın farklı türlerini zorunlu olarak ortaya çıkaracaktır. Bu aşamadan sonra davetçi, artık davetin konusu olan İslam’dan çok kendi hesabına çalışmaktadır. Davetçinin davetin sahibi olan Allah’ın iradesine rağmen ortaya koyduğu çabanın bütün

18) 2/Bakara/256

19) 28/Kasas/56

20) 13/Ra’d/1

21) 12/Yusuf/106

sorumluluğu ona aittir ve böyle bir davete bir anlamda maruz kalan kişinin sorgulayacağı merci davetçidir.

2.2. Din tek bir yoruma indirgenemez

Bu, İslam'ın insanın fitratıyla temellendirdiği bir ilkedir. Bütün insanların birbirinden farklı fiziki, duygusal, zihinsel yetilere sahip olması; yetiştikleri sosyal, kültürel, coğrafi şartlar; farklı etnik yapılara, cinslere ve kökenlere sahip olmak gibi özelliklerin tamamının imlediği şey “farklılık”tır. İslam’a göre doğal olan farklı olandır. Her biri Allah’ın varlığının bir işareti (*âyet*) olarak gösterilen bu farklılıklar, “kendi” kalarak evrensel bir armoni oluşturmanın ilahi ölçekteki imkânını oluştururlar. İslam’ın getirdiği hükümler, bu armoninin bütün kodlarını “özgün şartlarda” taşıyan insanın bu en temel gerçekliğini dikkate almıştır. Kur’an’a göre insanların çaba ve eylemleri çeşitli²², niyet ve tercihleri farklıdır. Bu aşamada davetçiye iki türlü cevap verilebilir. Davetçi ya reddedilir ya da kabul edilir.

“*Ve de ki: Hak, Rabbinizdendir. Öyle ise dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin.*”²³

Hakikat kendisine bütün açıklığıyla ifade edildikten sonra “dilediğini” tercih etme hakkına sahip olan kişinin daveti kabul etmesi durumunda, ayrıca davetçinin kendisine sunduğu şartlarda bir dini anlayışı da benimsemek zorunda mıdır? Başka bir ifadeyle, davetçi, mesela “Müslüman” olmasına vesile olduğu kişi üzerindeki statüsünü, Müslümanlığın nasıl anlaşılması gerektiğine dair detaylarda da elinde bulundurmaya devam eder mi? Ya da belirli bir bilinç seviyesine ulaştırdığını düşündüğü kişinin İslami hükümlere dair farklı bir arayış içine girmesini engelleyebilir mi?

İslam düşüncesini, İslam’dan hareketle oluşturulan beşeri katkının bir bünyeye kavuşmuş hali olarak kabul edersek, Kur’an’ın apaçık bildirdiği ve herkes için bağlayıcı olan hükümlerinin dışındaki hükümlerin, beşeri katkıya en fazla imkân tanıyan alanlar olduğunu düşünebiliriz. Buna göre davetçi, yoruma açık konularda, davet ettiği kişinin paradigma içinde kalmak şartıyla farklı bir tercihte bulunma hakkının olduğunu bilmek durumundadır. Bu şartlarda yaptığı davetin reddedilmesi, bir dinin reddedilmesi değil, dine ilişkin bir yaklaşımın benimsenmemesi olarak anlaşılmalıdır. Bugün özellikle Müslüman toplumu bilinçlendirme sürecinde görünen en büyük hatalardan birisi, “davayı ele alma biçiminden” kaynaklanan sorunlar sebebiyle davetçiye karşı geliştirilen tutumun, davetçi tarafından davaya karşı geliştirilmiş bir tutum ile özdeşleştirilmesidir. Oysa daveti alan kişi, İslam’ın temel hükümleriyle çelişmediği ve samimi niyetlere sahip olduğu sürece başka herhangi bir dini yorumu kabul edebilir. Davetçi de muhatabını bir tek yoruma mecbur etmek yerine, ona yollar gösterebilmeli, kendisine açılan fırsatları tanıtabilmeli, dinin yorum evrenini gösterebilmelidir.²⁴ Bu, bizatihi dinin daveti alana verdiği bir haktır

22) 92/Leyl/4

23) 18/Kehf/29

24) Batar, Yusuf, *Empatik Din Eğitimi*, Elips Yay., Ankara, 2011, s. 44.

ve bu hakkın davetçinin istediği şekilde kullanılmaması hiçbir problem teşkil etmemelidir. Davetçinin kendi dini yorumunda ısrar etmesi, ya dini anlayış kapasitesinin ya da ideolojik saplantısının bir sonucu olarak yorumlanabilir. Bu nedenle davetçi, dinin bir emrine dair getirdiği yorumun muhtemel yorumlardan biri olduğunu bilmelidir. Yorumu kabul edilmediğinde reddedilen din değil, dinin bir yorumudur.

2.3. Yol da hedef gibi makbul olmalıdır

Dine davet için geliştirilen metot da dinin özü kadar temiz ve meşru olmalıdır. Şiddet, baskı, taciz, tahrif, taviz ve mürailelikle illetli yol ve metotlar, kısa vadeli başarılar getirirse bile, dinin arzu ettiği bir şey değildir. Zira din, metodun kendisini de içerir. Başka bir ifadeyle, din ona ulaşmak için girilen yolun tasavvurundan başlar. Bu noktada araç-amaç şeklinde net bir ayırma gitmemize imkân tanıyacak düalist bir sistemle karşı karşıya değiliz. Hayatı bir bütün olarak kavrayan İslam açısından, araçlarda amaçlılık, amaçlarda araçlılık gizlidir. Namaz kötülükten ve bayağılıktan arındıran bir ibadet olarak araç hükümünde olabilir.²⁵ Ancak kulluğun en iyi göstergelerinden biri olması yönüyle bir amaçtır. Dolayısıyla ancak kendisiyle giderilmesi mümkün olan durumlar için bir araç olan namaz, alternatifi bulunmaması yönüyle sıradan bir araç olmaktan çıkar ve eda vucubiyeti yönüyle bir amaç haline gelir.

Günümüzde kişi ya da kurum bazında İslam’a davet konumunda ortaya konan pek çok girişim, seküler bir bilinçaltının da etkisiyle dini belirli zamanlara, mekânlara ve şekillere hasretmiş, meşruiyetin ancak “dine ait olan bu özel” zeminde aranabileceği düşüncesine kapılmıştır. Kalvinci pragmatizmin ilkeleriyle dine hizmet etme veya dine çağırma iddiasını hatırlatan bu yaklaşım, dinin müdahale etmediği ve kişinin tamamen “serbest” takılabildiği alanların var olduğu kanısını izhar eder. Beşeri etkinliklerin gerçekleştirildiği bu alanın, dini alana dair “niyetlerin halis” tutulması durumunda aklanacağı iddiası, dinin asıl mesajını anlamama dışında, modern tahrifin tipik bir örneğini oluşturur. “Hizmet”, “hayır”, “bereket”, fi sebilillah”, “Rıza-i bari”, “nizam-ı âlem”, “hâkimiyet” gibi farklı eğilimlerce benimsenen ülküler, bu amaçlara ulaşmak için her türlü aracı meşru görme hakkını kendisinde gördüğü anda, dini meşruiyetini kaybeder. İslam her ne şekilde olursa olsun, başarıya koşullanmış değildir. İslam davetçilerinde görülen ve büyük oranda niceliksel başarıya şartlanmış eğilimler, yukarıda bahsettiğimiz metodik meşruiyet sorunu dışında, bir de davete muhatap olan kişinin dinle ilişkisini yanlış bir zemin üzerinde kurgulamasına sebep olmaktadır.

Muhatapı din adına etkilemek için yapılan haksızlıklar, ihlaller, verilen tavizler, mantığa bürüme veya keyfi eğilimlerin tamamı, davetçinin sorumluluğunda gerçekleşen eylemlerdir. Dinin özünde olmadığı halde, din adına girilen bu şekildeki her türlü araç-sallaştırma çabası, davetçi nezdinde farklı niyetlerin belirmeye başladığının işaretlerini verir. Bu işaretler davete muhatap olan kişinin, dini alana toptan bir tepki vermesine ne-

25) 29/Ankebût/45

den olabileceği gibi, sağduyusuna uyarak bunun davet edenle ilgili bir problem olduğunu düşünmesini de sağlayabilir.

2.4. Aslanan huzur ve güven ortamını temin etmektir

Kur'an, toplumsal düzenin ıslah edilmesini, temel bir hedef olarak belirlemiştir. Zulüm, fitne, haksız savaş gibi dünyayı insanlar için yaşanmaz hale getiren bütün eğilimleri ifsat ile eşdeğer kabul etmiştir. Arzın imarı ve neslin ıslahına giden yolda bütün insanların üzerinde ittifak edeceği değerler aynı zamanda şeriatın maksadı (*makasidü'ş-şeriâ*) olarak formülleştirilmiştir.²⁶ Can, mal, din, akıl ve nesil emniyetini temin etmek, öncelikle devletin salih amel alanına giren beş temel ilkedir. Bu ilkeler, aynı zamanda İslam'ın hayata dair iddialarını gerçekleştirmek isteyen bütün bireysel ve kurumsal teşebbüsleri de ilgilendirmektedir.

İslam tarihinde daveti ideolojik amaçları için zemin olarak kullanan pek çok kişi veya cemaatin, İslam'ın vadettiği huzur ve güven ortamı için bizatihi en büyük riskleri oluşturdukları bilinmektedir. Bugün de davet adı altında yapılan kimi çalışmaların güven yerine endişe kaynağı olduğu bir gerçektir. İnsanların davetçi konumundaki kişi veya cemaatlerin istek ve beklentilerini reddettiklerinde karşılaştıkları zorluklar, davetin araçsallaştırıldığına çarpıcı bir örnektir. Davet edilenlerin dinin meşru gördüğü bir yorumu benimseyemedikleri (din emniyeti), düşüncelerini rahat bir şekilde ifade edemedikleri (akıl emniyeti), mallarını gerek dünyevi gerekse uhrevi alanlarda diledikleri şekilde ve diledikleri yerde kullanamadıkları (mal emniyeti), çocuklarının geleceğine yön veremedikleri (nesil emniyeti) ve son tahlilde farklılıklarının yaşamları için bir güvenlik problemi haline gelmediğinden emin olamadıkları (can emniyeti) bir zeminde ne İslam'dan ne de ona davetten bahsedilebilir. Böyle bir eğilimin İslam'a dair bütün meşruiyetini kaybetmesinin nedeni, Allah'ın ontolojik bir hak olarak verdiği bütün alanların daraltılmasıdır. Ne İslam adına ne de İslam'a dayandırılan başka türedi kavramlar adına insanların en temel hakları kısıtlanamaz ve onlardan bu hususlarda fedakârlık beklenemez. Buna bir örnek olarak Şuayb peygamberin davetindeki ıslah vurgusunu hatırlamak gerekir:

*“Size yasak ettiğim şeylerin aksini yaparak size aykırı davranmak istemiyorum. Ben sadece gücümün yettiği kadar ıslah etmek istiyorum. Fakat başarmam ancak Allah'ın yardımı ile olur. Yalnız O'na dayandım ve yalnız O'na döneceğim.”*²⁷

Ayet, Şuayb peygamberin dilinden davetçi- davet edilen-davetin sahibi- davet düzenindeki ilişkinin çerçevesini vermektedir. Buna göre davetçi ile davet ettikleri arasında davetin özüne ilişkin sorumluluklarda bir farklılık yoktur. Sorumluluklar davetçinin lehine olmak üzere yorumlanamaz. Davetin temel amacı ıslah etmektir. Davetçi ıslah çabasını Allah'ın gösterdiği şekilde yapar. Davetçinin davet sürecine ilişkin bütün tutum

26) İbrahim b. Musa b. Muhammed Ebu İshak eş-Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, ter. Mehmet Erdoğan, İz Yay., 4.Baskı, İstanbul, 2010, C. 2, s. 9.

27) 11/*Hûd*/88

ve davranışlarında hesaba katacağı ve dayanacağı tek merci Allah'tır. Başka hiç kimseye değil sadece günün birinde O'na hesap vereceği gerçeği onu ilgilendirmektedir.

İyiliği emretme ve kötülüğü nehyetme görevini yerine getirmenin şartlarından birisi toplumda daha büyük bir zararın ve fesadın yayılmayacağından emin olmaktır.²⁸ Toplumsal maslahatı öne çıkaran bu şart, İslam'ın toplumsal düzenine dair amacıyla uyumludur. Buna göre İslam'a davet çalışmaları, toplumsal huzur ve güven ortamına katkı sundukları oranda gerçek amacına ulaşır. Davetçinin benimsediği düşünce veya bağlı olduğu yapının kaygılarını merkeze alarak toplumu değerlendirmesi, çoğunlukla topluma karşı pragmatist tutumların geliştirilmesiyle sonuçlanmaktadır. İslami bir davetçiyle muhatap olan herkesin gözetmesi gereken temel husus, davet edildiği değerlerin İslam'ın öngördüğü ıslah ve düzen gayesine ne oranda hizmet ettiği hususudur.

2.5. Amaç davetçiye değil, kendine getirmektir

İnsanın fitri olarak hakikate meyyal olması, çoğunlukla hayatını batıl yollarda geçirmesine engel olmamaktadır. İlahi çağrının diğer çağrılarının gölgesinde kaldığı ve tercihlerinin insan için zulüm ve kötülükten başka bir şey getirmediği her durumda, peygamberler tarih sahnesine çıkmışlardır. Batıl yolların çeşitliliğine karşın Hakk'a davet edenlerin çağırdıkları yol bir (*tevhid*) olmuştur. Farklı vasıflara sahip pek çok peygamber, yaşadıkları dönem ve hitap ettikleri topluluklar farklı olsa da neredeyse aynı kalıp ifadeler içinde insanları sadece Allah'a kullukta bulunmaya davet etmişlerdir.²⁹

Davette temel amaç, Allah ile kul arasında kopmuş ya da gevşemiş olan bağı yeniden kurmaktır. Davetçi o güne kadar farklı dünyalarda ömür tüketmiş muhatabının gösterdiği heyecanı, yüz çevirdiği hakikatle yeniden yüzleşmenin tepkileri olarak yormalıdır. Tezahürü daha çok davetçiye gösterilen ilgide ortaya çıkan bu gelişmenin en büyük tehlikesi, başarının davetçinin şahsıyla özdeşleştirilmesidir. Davetçi, aracı olduğunu unutup, dikkatleri sadece kendisine yönelttiğinde, farkında olmadan muhatabın ilgisine kaynaklık eden değerlerin gözden düşmesine sebep olmaktadır. Bilinmesi gereken temel husus şudur: Davetçinin şahsına gösterilen ilgi, aslında onun şahsında somutlaşan değerlere duyulan özlemi yansıtır. Bu aşamada konumunun sembolik olduğuna, herkesten önce davetçi inanmalıdır. Bir yol işareti olarak davetçi, ilgiyi tamamen yolun kendisine celbedecek şekilde, kendisiyle ilgili bütün beklentileri tüketmelidir.

“De ki: Ben size, Allah'ın hazineleri benim yanımdadır, demiyorum. Ben gaybı da bilmem. Size, ben bir meleğim de demiyorum. Ben, sadece bana vahyolunana uyarım. De ki: Kör ile gören hiç bir olur mu? Hiç düşünmez misiniz?”³⁰

28) Abdülcebbar, Kadı, *Şerhu Usûl-i Hamse*, thk. Abdülkerim Osman, 3.Baskı, Mektebetu Vehbe, Kahire, 1996, s. 142.

29) 11/*Hûd*/1/26/50/61/84

30) 6/*En'âm*/50

İslam davetçisinin, şahsında ‘özel’ birtakım nitelikleri topladığına inanması veya bunu ima etmesi, sonsuz bir kaynak olan İslam’ın değerler sistemine karşıt olmak üzere, sınırlı bir araç olarak kendisini dayatmasıdır. Bugün İslam’a davet adı altında insanlara bir takım öncü isimler veya eserler dayatılmaktadır. Özellikle kurumsal yapılarda temsil konumunda bulunan şahsiyetlerin o yapıya mensup insanların da etkisiyle yüceltilmeleri, davetin etkili olmasında caydırıcı bir enstrüman olarak kullanılmaktadır. Gaipten haber verme, deruni âlemde makam sahibi olma, hikmetinden sual olunmaz halleri tecrübe etme gibi vasıflar, efsanevi bir kişilik oluşturmak için bilinçli olarak işlenmektedir. Bütün ilginin bu niteliklere sahip olduğu iddia edilen davetçi etrafında toplanması, çoğu zaman davaya dair gözetilen iyi niyetle izah edilmektedir. Ancak davetçiye yakıştırılan bu niteliklerin gerçekliği bir yana, dikkatlerin Kur’an’dan ve Sünnetten kaçırıldığı her çaba, öncelikle davetçi konumundaki kişinin, “*insanları tevhide davet et ve sana emredildiği gibi dosdoğru ol*”³¹ hitabıyla çelişmektedir. Burada artık davet edileni değil, bizatihi davetçiyi ilgilendiren bir tehlike söz konusudur.

İslami davette amaç muhatabı davetçiye değil, “kendine” getirmektir. Bunun sembolik değerdeki örneği şehitliktir. Şehitlik, hakikate meyleden insanlar, arayışlarını davetçide yoğunlaştırdıklarında, dikkatlerin asıl kaynağa çekilmesi gerektiğine, bizzat davetçinin kendisini feda ederek şahitlikte bulunmasıyla gösterilmesidir. Bu açıdan her şehit, varlığın ve hayatın “Kendisi” için olduğu varlığa bir işarettir (*âyet*). Bu nedenle davetçi dikkatlerin şahsında toplandığı bir davet sürecini kendisi için tehlike bilmeli, davet edilen de öncelikle ve her seferinde davetçiyle yüzleşmek zorunda kalmasını bir sapma olarak değerlendirmelidir. Burada davetçinin şahıs, kitap, dergi, mezhep, meşrep, cemaat vs. formunda olması bir şeyi değiştirmemektedir. İslami sorumlulukları yerine getirmede herkes birbirine şartları çerçevesinde eşittir. Farklılık bazılarının bu sorumlulukları daha önce benimsemiş olmasıdır. İslami daveti başkalarından önce kabul etmiş olmak, inanlar arasında hiyerarşik bir telakkiyi değil sadece bitimsiz bir şükrü gerektirir.

2.6. Davette çıkar gözetilemez

Din, insan hayatı üzerinde bıraktığı etkiyle potansiyel bir güç olduğunu tarihin her döneminde göstermiştir. Bu güç, insanın fitri yapısına dayanan kökleriyle güncelliğini korumaya devam etmektedir. Din üzerinden edinilen gücün, tahakküm ve üstünlüğe hevesli insanların elinde nasıl bir zulüm aracı haline geldiğini görmek için dinler tarihine bakmak yeterlidir. Dinin insanlığa vadettiklerinin yaşam bulması için, sağladığı gücü Allah’ın istediği şekilde kullanacak güçlü ahlaki niteliklere sahip insanlara ihtiyaç vardır. Peygamberler insanlığın gösterdiği eşsiz ahlaki vasıflarıyla, bu emaneti yüklenebilecek kudrette olduklarını göstermişlerdir. İlahi mesajı hiçbir çıkar gözetmeksizin insanlara ulaştıran peygamberler, bu mesajı tebliğ etmeleri sebebiyle büyük zorluklarla karşılaşmışlardır. Buna göre davet, peygamberlerin çıkar gözetmediği bir statüyü değil, uğruna bütün çıkarlarından feragat ettikleri bir yükümlülüğü ifade eder. Kur’an’ın bu husustaki hitabı açıktır:

31) 42/Şûrâ/15

"(Resûlüm!) De ki: Buna karşılık ben sizden bir ücret istemiyorum. Ve ben olduğundan başka türlü görünenlerden de değilim."³²

Ayette ilk önce, Hazreti Peygamberin daveti herhangi bir ücret karşılığında yapmadığı ifade edilmiş, daha sonra bunu bir ücret karşılığında yaptığına bir emare olabilecek ahlaki çelişkilerden uzak olduğu dile getirilmiştir. Burada dini sorumlulukla ahlaki tutarlılık, davetçi şahsında öne çıkarılmıştır. Peygamberlerin davetteki amaçları, güçlü ahlaki niteliklerinin gerektirdiği hedeflere matuftur:

“De ki: Buna karşılık, sizden, Rabbine doğru bir yol tutmayı dileyen kimseler (olmanız) dışında herhangi bir ücret istemiyorum.”³³

Ücretlerini sadece Allah’tan uman peygamberlerin beklentileri, davet edilen insanların Allah’a giden bir yol bulmalarıdır. Davetçinin niyet ve tasavvurunu oldukça sade ve açık bir üslupla dile getiren bu ifadeler, davetten neyin beklenebileceğini de ortaya koymaktadır. Davetçi ile davet ettiği arasında kurulan ve “doğru yolu bulmak” dışında hiçbir hesabın güdülmediği bu süreç, öncelikle davetçiyi ilzam etmekte, bütün tutum ve davranışlarını muhataplar nezdinde sorgulayacak bir alan açmaktadır. Davetçinin özgüvenle ilan ettiği bu hakikat, sadece onu ve muhataplarını değil, davete konu olan değerlerin kendisini de araçsallaştırmaktan koruyacaktır.

Bu çerçevede İslami davette en büyük tehlikelerden birisi, davetin bir karşılık temin etmek üzere yapılmasıdır. Açıkça ve bu tonda söylenemese de davet aşamasında ve sonrasında girilen muhtemel beklentiler, birçok probleme sebep olmaktadır. Davet eden kişi veya kurumun şahsi talepleri, infak adı altında tesis edilen gizli ve ölçüsüz maddi ilişkiler, kazanılan insanları politik ve ekonomik bir menfaat teminine dönük olarak istihdam etme, dinin hedefleri yerine kendi özel hedeflerine koşullama ve bu hedeflerin yüceltilmesini sağlama, başka inanç ve mezheplere mensup insanların aleyhine olmak üzere bütün ahlaki değerleri yıkacak şekilde nüfuz alanları oluşturma... Daha da uzatılabilecek bu örnekler, aslında dine davetten çok, din vasıtasıyla dünyevi bir konum elde etmeye aracı olacak insanlara davetin söz konusu olduğunu gösterir. Vizyonu din olan bir davetin dünyevi bir misyonla hareket etmesi, nifakla muallel olduğunu gösterir. Peygamberlerin büyük bir ahlaki cesaret ve dini sorumlulukla ilan ettikleri davet ahlakı, bugün kendisini bu vasıfta gören herkes tarafından model alınmalıdır. Davetçi daha davetin başında, hiçbir dünyevi amaçla ilgili olmadığını ifade etmeli, muhatabı da bu beyanları, davet sürecinin “istikamet” üzere gittiğini sorgulayabileceği temel ölçütler olarak değerlendirmelidir.

2.7. Müminlerin tamamı kardeşdir

İman, Allah ile insan arasında kurulan dikey ilişkiyi ifade eder. Bunun yatay düzlemdeki ilk tezahürlerinden birisi inananların birbirlerine karşı muhabbet ve ülfet duyguları içinde olmasıdır. Farklı dil, ırk, cinsiyet, coğrafya veya karakterlere sahip insanları

32) 38/Sâd/86

33) 25/Furkân/57

iman bağından dolayı kardeş görmek, hiçbir maddi çabayla elde edilemeyecek ilahi bir nimettir.³⁴ Allah ile İslam'ın istediği şekilde bir irtibat kurduktan sonra, önünde bütün önyargılardan sıyrılmış bir şekilde kendisine muhabbet besleyen bir ümmet denizini hazır bulması, kişinin, imanın karşılığı olarak aldığı ilk ödüllerden biridir. Bu ödül, onun hayatı boyunca sosyal ve duygusal gelişiminin mutedil bir düzeyde sürmesini temin edecek pratik bir güvence mahiyeti taşır. Kur'an'ın bu konudaki vurgusu dikkate değerdir:

*“Müminler ancak kardeşirler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin ve Allah'tan korkun ki esirgenesiniz.”*³⁵

Burada “özel ve teorik” bir ilişki olan iman, “genel ve pratik” bir ilişki olan kardeşlik bilinciyle salih amel düzeyine taşınmakta ve imanla bütünleşmektedir. Bu nedenle, dünyasında diğer Müslümanlara yer ayırmak ve onlarla “iyi” bir ilişki kurmak itikadi bir zorunluluktur. Davetçi, aslında üyesi olduğu ümmetin yeni bir fertle daha tanışması için çırpınan kişidir. İçinde her türden ve düzeyden insanın olduğu bu engin denizle tanışınca öncelikle kazançlı çıkan, ona katılan damladır. Damlayı denizle bütünleştirmek, sunduğu sayısız nimetle buluşturmak, büyük oranda davetçinin kardeşlik ve ümmet telakkisine göre gerçekleşmektedir.

Bugün kendisinde davet sorumluluğu gören insanların diğer mezhep, grup, ekol, okul, cemaat, vs. karşı ciddi bir “mesafe” problemi bulunmaktadır. Başka türlü düşünen veya yaşayan Müslümanlara karşı içinde büyüdüğü öfke, inanmayanlardan az olmayan pek çok davetçinin varlığı, çok canlı ve göz ardı edilemez bir sorunla karşı karşıya olduğunu gösterir. Büyük bir denizi besleyebilecek muhabbet ve ünsiyet kaynağını sadece “kendisi” gibi düşünen, sınırlı sayıdaki insanlara hasreden bu yaklaşım, muhataba “nimet” olacak bir değer taşıyamaz. Davet ettiği insanlara, sadece kendisi gibi düşünenlerle diyaloga girmesini salık vermek, başka Müslümanlarla buluşma ve kaynaşma zeminini engellemek, diğer Müslümanların dert veya problemlerine kulak tıkamak, kendi düşüncesiyle diğer İslami eğilimleri hak-batıl zemininde değerlendirmek, başka Müslümanlarla bir hukuk geliştirmesini sapıklık olarak görmek türünden problemler, bugün aktüel olarak yaşanmaktadır. Kendisinden başka hiç kimse yokmuş gibi davranmayı bir ahlak haline getiren davet kültürü, sadece ümmete yabancılaşmış bireyler yetiştirir. “Klonlanmış davetçi” tipolojilerinin, ulaştıkları insanları sadece “kendilerine” çekmeye çalışmaları, büyük oranda “diğerlerini” görmelerini engelleyecek mâniyeler geliştirmeleriyle mümkün olabilir. Diğer Müslümanlarla ilişkileri övgü-yergi, ıslah-ifsat, hidayet-dalalet, sünnet-bid'at, dost-düşman gibi kavramlar zemininde ve en rijit anlamlarıyla açıklamak, sadece gözleri hakikate kapatan bir mânia olmakla kalmaz aynı zamanda, dini-toplumsal birliğin temelini zayıflatan ayrıştırıcı bir pratiğe de dönüşür.

Tarihte ve bugün, İslam'a ve bu merkezde insanlığa katkı sunmuş; söz, eylem ve eserleriyle insanlara yol işareti olmuş; İslam'ın temel değerlerine ve hedeflerine bağlı kalmak

34) 3/Alî İmrân/103

35) 49/Hucûrât/10

şartıyla, kendisini hangi zeminde tanımlamış veya hangi yorumu tercih etmiş olursa olsun bütün Müslümanlar değerlidir ve saygıya layıktır. İlkesel olarak benimsemesi gereken bu tutum, davetçiyi kendi yorumunu takip etmekten alıkoymayı gerektirmez. Sadece kendi yorumunu veya bu yorumu benimseyen yapıyı, ümmetin kurtuluşunun yegâne adresi yapmaktan çekinmeye sevk eder. Buna göre diğer Müslümanlar ve ümmet bilinci konusundaki tutum, davetçi ile davet ettiği kişi arasındaki ilişkinin ne yönde seyrettiğini göstermesi bakımından önemli bir veri sunmaktadır.

2.8. Davetçi tutarlı olmalıdır

Tutarlılık, insanı fitri olarak etkileyen bir ahlaki bütünlüktür. Denilebilir ki tarih boyunca insanların en olmadık inanç ve eğilimler peşinde koşmasının sebeplerinden birisi, bu inanç veya eğilimi şahsında temsil eden insanların ortaya koyduğu tutarlılıktır. Kaynağı ve mahiyeti ne olursa olsun tutarlılıkla temsil edilen inançların etkileyici olmasında, insanın teoriden çok pratiğe, fikirden çok amele dikkat eden fitri yapısının etkisi vardır. Düşüncenin mahiyeti problemi, insanı sonraları ilgilendirmekte, yanlış bile olsa büyük bir kararlılıkla yaşamsallaştırılan hayatlar, etkileyici tablolar olarak görünmeye devam etmektedir. Fikir ile tecrübe arasında ortaya konan bu tutarlılığın esas tarafını oluşturan teorik boyutunun “batıl” olduğunu ispat etmek, çoğu zaman İslam davetçisi için kabul ettirilmesi zor bir engele dönüşür. Buna karşı “İslami davet”, biri Allah’ın kâmil bir mahiyetle tamamlayıp seçtiği dine, diğeri bu dinin pratik bir değer bulması amacına matuf olarak teşkil edilen zemine atıfta bulunan iki kavramın terkiibinden müteşekkildir. “İslam”, iç tutarlılığı Allah Teâlâ tarafından teminat altına alınmış, “doğru” olduğunda hiçbir şüphe bulunmayan, her türlü çelişkiden uzak bir dindir. Geriye bu tutarlılığın sadece teorik bir iddia olmadığını gösterecek “insani” tecrübe kalmaktadır. Ancak bu aşamada da davetçi tamamen kendi başına bırakılmış ve dinin bütün iddialarını sadece kendisinin ispatlamak zorunda kaldığı bir ağır sorumlulukla karşı karşıya değildir. Önünde kendisine esin kaynağı olabilecek zengin ve görkemli bir tecrübe havuzu durmaktadır. Bunun için Kur’an’da kıssaları anlatılan peygamberlere, Hz. Peygamberin hayatına ve tarihteki sayısız modellere bakması yeterlidir. Davetçiden istenen, pratikte tutarlı bir şekilde temsil edilme sorunu olmayan inancını, kendi kişisel tarihinde de gösterebileceği bir ahlaki seviyeye ulaşabileceğine şahitlik etmesidir. Her Müslümanın temel bir sorumluluğu olmakla birlikte, ahlaki tutarlılık, etkisi kendisinden taşan bir şahsiyet olarak davetçiyi daha ziyade ilgilendirmektedir. Kur’an’ın hitabı çok çarpıcıdır:

*“(İnsanları) Allah’a çağırın, iyi iş yapan ve “Ben müslümanlarımdır” diyenden kimin sözü daha güzeldir?”*³⁶

Ayet, İslami davetin genel çerçevesini efradını cami bir şekilde vermektedir. Allah’a her çağırın, velev ki çağırısına uygun amellerde bulunsun, övgüye mazhar olamaz. Allah’a çağrı, mahiyeti bilinmeyen ve tarih boyunca farklı tanrı tasavvurlarına mensup insanların

çağruları için de pekâlâ kullanılabilir bir başlıktır. Ancak ayet, Allah’a çağrının pratik bir tutarlılığa kavuşmasına ek olarak bu davetin İslam adına yapılması gerektiğini de şart koşmaktadır. Elmalılı’nın da ifade ettiği gibi, Müslümanlardan olması, davetine şirk karıştırmadan “istikamet üzere gitmesi” için gereklidir.³⁷ Buna göre ayet, Allah’a davet söyleminde, iki boyutlu bir tutarlılık aranması gerektiğini dile getirir. Birisi, bu daveti yapan kişinin ahlaki çelişkiden uzak olması, diğeri davete konu olan inancın bu tutarlılığı sürekli kılacak teorik tenakuzlardan arındırılmış olmasıdır. Bu arınmayı sağlayacak yegâne din İslam’dır.

İslami davette tutarsızlık problemi tamamen davetçiyi ilgilendiren tek yönlü bir problemdir. Bugün inandığı veya savunduğu şeylerle çelişen tavır ve düşünceler içine giren, yapmadığı şeyleri başkasından isteyen, ahlaki çelişkilerini izah etmek için en olmadık tevellere başvuran, söz ve tavırlarında istikrar olmayan, diyaloglarında güven vermeyen vb. davetçi problemleri sıradan bir hal almıştır. Oysa davetçinin tutarlılığı, savunduğu inancın tutarlılığına referans olabilecek ilk intibaları verir. Davetçiyi temsil makamında gören nice insanlar, onların modellediği somut görüntüler üzerinden radikal kararlar verebilmektedirler. Ahlaki çelişki içinde olan Müslümanlarla tanıştıktan sonra hayal kırıklığına uğrayan ve İslam’ın sunduğu değerler dünyasında teselli bulduğunu ifade eden mühtedilerin itirafları bilinmektedir. İslami davette bulunan kişilerin ahlaki çelişkilerinin faturası, davet ettikleri insanlara ve İslam imajına çıkmaktadır. Davet edilen insanların bu kötü örneklik nedeniyle verdikleri olumsuz kararın, onların uhrevi hayatlarını hangi oranda etkileyeceği, kelami bir tartışmanın konusu yapılabilir. Ancak tartışmasız bir şey vardır ki o da, bunun İslam imajı üzerindeki negatif etkisidir.

Sonuç

İslam bir din olarak diğer bütün din ve inançlar gibi temel bir iletişim aracı olarak insan unsuruna bağımlıdır. Dinin insanı aşarak başka bir insana ulaşması mümkün değildir. Her Müslümanı bir şekilde ilgilendirmekle birlikte, başkasına ulaşmayı kendisi için özel bir görev addeden Müslümanlar, ayrıca “davetçi” kimliği edinir ve bununla “özel” bir sorumluluk altına girer. İslam’ın tarihte etkili bir şekilde rol aldığı dönemlerde davetçilerin göz ardı edilmez katkıları olmuştur. Tarihte ve günümüzde zengin bir müktesebat oluşturmuş davetçilerle ilgili önemli bir literatür de oluşmuştur. Bu literatürün ağırlık noktasını, davet yöntemi, davetçinin sahip olması gereken meziyetler ve muhatabı etkileme yolları oluşturmaktadır. Ancak bu çalışma bunlardan farklı olarak davetçiden kaynaklanan problemlerin mahiyetine odaklanmıştır.

Davetin birey ve kurum marifetiyle çok yönlü bir şekilde yapıldığı günümüz şartlarında, davetçinin sebep olduğu önemli problemler bulunmaktadır. Başta ideolojik bir amaç olmak üzere, özel veya genel bir takım saiklerin etkili olduğu eğilimlere matuf olarak yürütülen çalışmalar, İslam daveti adına bir “yol kazası” mesabesinde değerlendirilemeye-

37) Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul, 1979. C. 6, s. 4206.

cek kadar önem arz etmektedir. Davetçinin şahsında ortaya çıkan ve davet ettiği şahıslarla davete konu olan inanca dönük olumsuz çıktıları bulunan bu problemler, asgari düzeye çekilmek durumundadır. Biz bu çalışmamızda, öncelikle davete ihtiyaç duyan insanların bilgi edinme haklarını en doğru zeminde temin etmek bakımından, öne çıkarılabilecek ahlaki ve epistemolojik ilkelere ilişkin bazı önerilerde bulunduk. Bu ilkeler, İslami davetin sağlıklı bir zeminde gerçekleşmesi için davetçi ile davet edilen arasında, davetin seyrine ilişkin “hakem”lik işlevi görecektir. İslam’ın temel değerlerinden çıkarılan bu ilkeler, İslam ile ilk defa tanışan ya da belirli bir bilinç seviyesine ulaştırılmak istenen insanların fitri istek ve beklentilerine karşılık gelmektedir.

Kaynakça

- Abdülcebbar, Kadı, *Şerhu Usûl-i Hamse*, thk. Abdülkerim Osman, 3.Baskı, Mektebetu Vehbe, Kahire, 1996.
- _____, *Tabakatü'l-Mu'tezile* thk. F. Seyyid, Dârü'l-Kütüb, Tunus, 1997.
- Ay, Mahmut, *Mu'tezile ve Siyaset*, Pınar Yay., İstanbul, 2002.
- Ammara, Muhammed, *Mu'tezile'de İnsanın Özgürlüğü*, çev. Vahdettin İnce, Ekin Yay., 1998.
- Bağdadî, Abdulkadir, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, Türkiye Diyanet Vakfı, çev. Ethem Ruhi Fığlalı, 6.Baskı, Ankara, 2011.
- Batar, Yusuf, *Empatik Din Eğitimi*, Elips Yay., Ankara, 2011.
- Çağatay, Neşet ve Çubukçu, İ. Agâh, *İslam Mezhepleri Tarihi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1985.
- Çağrııcı, Mustafa, “Da'vet”, *DİA*, C. 30, İstanbul, 2005, s. 16-19.
- Dineverî, İbn Kuteybe, *Uyûnu'l-Ahbâr*, Dârü'l-Kütübü'l-Arabiye, Beyrut, trs.
- Erdemci, Cemalettin, *Kelam İlmîne Giriş*, 2. Baskı, Dem Yay., İstanbul, 2012.
- İbn Manz'ur, *Lisânü'l-Arab*, Dârü'l-Meârif, Kahire, trs.
- Kalhati, Muhammed b. Said el-Ezdî, *el-Keşf ve'l-Beyân* thk. Kâşif, Umman, 1980, C. 1-2.
- Karadavi, Yusuf el- *Tebliğ ve Davet Yolunda Müslümanın Temel Kültürü*, Nida Yayınları, 2.Baskı, çev. Mehmet Akbaş, İstanbul, 2012.
- Numan, Kadı, *İftitâhü'd-Da've*, el-A'lamî, Beyrut, 2005.
- Nyberg, H.S. “Mu'tezile”, MEB, 3.Baskı, İstanbul, 1979, s. 756-764.
- Önkal, Ahmet, *Rasûlullah'ın İslam'a Davet Metodu*, Kitap Dünyası Yayınları, 22.Baskı, İstanbul, 2004.
- Öz, Mustafa, “Dâî”, *DİA*, İstanbul, 1993, C. 8, s. 420-421.
- Şâtıbî, Ebu İshak, *el-Muvâfakât*, ter. Mehmed Erdoğan, İz Yay., 4.Baskı, İstanbul, 2010.

Watt, W. Montgomery, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, çev. Ethem Ruhi Fırlalı, Birleşik Yay., 2. Baskı, İstanbul, 1998.

Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul, 1979, 1-10.

Yeken, Fethi, *Davet Yolunda Hazırlık*, çev. Ziya Eryılmaz, Ravza Yayınları, İstanbul, 1992.

Yücesoy, Hayrettin, “*Mihne*”, *DİA*, İstanbul, 2005, C. 30, s. 26-28.